

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ТЕКСТОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'38'

ТЕКСТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗБІРКИ І. ФРАНКА „ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ”

Зеновій Терлак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови,
вул. Університетська, 1/234, 79001, Львів, Україна,
тел.: (80 322) 296 47 17*

Проведено зіставний текстологічний аналіз прижиттєвих видань збірки І. Франка „Зів'яле листя” з її пізнішими передруками. Обґрунтовано потребу нового мовно-правописного редагування творів І. Франка відповідно до сучасних засад української текстології.

Ключові слова: „Зів'яле листя”, текстологічний аналіз, мовно-правописне редагування.

Повне академічне видання творів І. Франка, потреба якого давно вже назріла, передбачає поглиблене текстологічне дослідження всієї спадщини письменника і сучасне розв'язання проблеми її мовно-правописного редагування. Пропонована стаття присвячена текстологічному аналізу прижиттєвих видань збірки „Зів'яле листя” та її передруку в Зібранні творів у п'ятдесяти томах.

За життя І. Франка вийшло два видання збірки „Зів'яле листя”. Перше з'явилося у Львові 1896 р., а друге – в Києві 1911 р. Окремі поезії першого жмутка були надруковані в журналі „Зоря” за 1891 р., № 17 („По довгім, важкім отупінню”, „За що, красавице, я так тебе люблю”, „Так, ти одна моя правдивая любов”, „Твої очі як те море”, „Безмежнеє поле в сніжному завою”), № 19 („Як на вулиці зустрінеи”, „Не минай з погордою”, „Похорон пані А. Г.”, „Я не жалуюсь на тебе, доле,”) і 1895 р., № 23 („Не надійся нічого”), а другого і третього – в журналі „Житє і слово” за 1896 р., кн. 2 („Сипле, сипле, сипле сніг”, „Коли студінь потисне”, „Як віл в ярмі”, „Хоч ти не будеш цвіткою цвисти”) і кн. 3 („Отсе тая стежечка”, „Якби знав я чари”, „Що щастє? Се ж ілюзія”). Крім того, поезії першого жмутка під назвою „Зів'яле листя” були видрукувані як окремий цикл у другому, доповненому виданні збірки „З вершин і низин” у 1893 р. [див. 2, 475–481]¹.

У передмові до другого видання І. Франко зазначав: „Пускаючи до друку се друге виданє, я, де можна, поробив язикові поправки, хоч се не скрізь було можливе”.

¹ При посиланні на Зібрання творів І. Франка в 50-ти томах (Київ, 1976–1986) перша цифра означає том, друга – сторінку.

Зіставлення першого і другого видань дає уявлення про характер зроблених у другому виданні виправлень.

Внесено, зокрема, зміни в орфографію окремих слів відповідно до офіційно затвердженої і загальноприйнятої в Галичині й на Буковині правописної системи („желехівки”). Це стосується:

а) послідовного написання літери **ї** після голосних на позначення звукосполучення [йі], а також на місці буквосполучення **їі**: *мої – мої, твої – твої, свої – свої, тії – тії, котрої – котрої, неї – неї, ідеї – ідеї, молодії – молодії, нестерпнії – нестерпнії, новії – новії, світлянії – світлянії, чорнії – чорнії, срібнії – срібнії, острії – острії, запашиїї – запашиїї, золотії – золотії, дзвінкії – дзвінкії, невідступнії – невідступнії, довгії – довгії, недрімаючої – недрімаючої, глухої – глухої, свіжої – свіжої, убитої – убитої, власної – власної, густої – густої, молодої – молодої, чарівної – чарівної, мрії – мрії, надії – надії, ідеї – ідеї, руїни – руїни, покоїк – покоїк, єзуїт – єзуїт, йій – йій, йійї – йї, йїх – йїх, мойїм – мойїм, свойїм – свойїм, зїдає – зїдає, йїхать – йїхать, бойїв – бойїв та ін.*

б) написання літери **ї** для позначення м'якої вимови зубних приголосних **д, т, з, с, ц, л, н** перед **ї**, що походить з **е та** *∴*: *глядїти – глядїти, годї – годї, роздїльно – роздїльно, тодї – тодї, безнадїйна – безнадїйна, надїя – надїя, надїйся – надїйся, вдїлять – вдїлять, йдїм – йдїм, тїсну – тїсну, хотїлося – хотїлося, в тїй – в тїй, вертїв – вертїв, хтїв – хтїв, в свїті – в свїті, тїло – тїло, тїснятьсѧ – тїснятьсѧ, втїкать – втїкать, втїшавсѧ – втїшавсѧ, в дорозї – в дорозї, мусїла – мусїла, зовсїм – зовсїм, всїх – всїх, в сїнях – в сїнях, розсїяти – розсїяти, в лїсі – в лїсі, з сївнєю – з сївнєю, сїсш – сїсш, сїмя – сїмя, в серцї – в серцї, прецїнь – прецїнь, в горячї – в горячї, на вулицї – на вулицї, цїна – цїна, на сонцї – на сонцї, цїлувати – цїлувати, на лицї – на лицї, тїла – тїла, слїз – слїз, хвилї – хвилї, в силї – в силї, блїдая – блїдая, лїд – лїд, волї – волї, болї – болї, на лїво – на лїво, краплї – краплї, слїд – слїд, хвилї – хвилї, залїпили – залїпили, лїта – лїта, хлїб – хлїб, цилїндри – цилїндри, нїколи – нїколи, давнїх – давнїх, на днї – на днї, панї – панї, нїмі – нїмі, снїг – снїг, в туманї – в туманї яснїв – яснїв, у снї – у снї, веснї – веснї, в трунї – в трунї, годинї – годинї, перенїс – перенїс, нїмо – нїмо тощо¹. Один раз у другому*

¹ У листі від 2.08.1889 р. до редактора „Зорї” О. Борковського І. Франко писав із приводу публікації в часописі перекладу його оповідання „Чума”: „Я коректуру переглянув і віддав у друкарню, майже нічого не змінивши. Жаль тільки, що, друкуючи фонетикою, Ви прийняли ту безглузду „правдянську” фонетику, котрої засад я ніяк не второпаю. Я із-за неї спорив у комітеті редакційнім „Правди” і завжди буду проти неї протестувати. Де його писати **ї** – я ніяк не знаю. Чому писати *нїм*, а не *нїм*? Чому *зїле*, а не *зіле*? Чому *свїт*, а не *світ*? Чому *сїль*, а не *сіль*? У нас говорять *сїль*, *нїж* (нож), зовсім так само як *нїж* – als) і т. д. І представте собі, що ся фонетика заведена буде в школах, то цікавий я дуже, як Ви, не взявши до помочі цілого апарату етимологічного, витолкуєте дітям, де писати **ї**, а де **і**? А фонетика на то прецїнь і є фонетика, щоб можна було писати нею без виводів етимологічних. Так само немудрим видається мені надуживання того **ь** там, де воно є тільки провінціональним говором (*свїт*, *звїзда*, *свївати* – говорять тільки в деяких частях Галичини, а не говорять на Покутті, над Збручем і в цілій майже Україні!) А надто вже писання **ї** (= ∴ ?) в чужих словах (*наївний* – *naiv*, а не *najiv*) видається мені зовсім невідповідним. Одним словом, мені здається, що дотеперішні дослїди наших філологів о нашій звуці **ї** повинні були переконати нас, що при писанню того звука ми ніколи не дійдемо до ладу, коли схочемо віддавати всі його відтінки, і що найліпше буде уживати для нього одного знаку **ї** і лишити всякому до волї вимовляти його, як хоче, грубше чи тонше, твердо чи м'яко. Се, конечно, тільки для практичного, літературного вжитку, – в науці так чи сяк прийнята буде правопис драгоманівська (*ji* – *yi*), котра для практичного вжитку мені видається трохи заскомплікована. Простота і ясність засад – се перші умови практичної писовні. Щодо *ji*, то й тут я не розумію, пощо б нам уживати ієрогліфа **ї**, т. є. знака, котрий сам за себе нічого не мовить, а не писати **їі**. З консеквенції виходило б писати *йїго* зам[ість] *його*. Мені здається, що Ви зробили б діло богоугодне, коли б порушили сю справу в

виданні помилково надруковано літеру *ї* у слові *роскішо* (2, VIII, 38)¹, хоча в наступній строфі подано правильно – *роскішо* (2, VIII, 42).

в) заміни прийменника *с* на *з* перед глухими (*с погордою* – *з погордою*, *с трепетом* – *з трепетом* і т. д.). У першому виданні помічаємо хитання у виборі прийменників *з* і *с*. Зокрема, прийменник *з* ужито не лише перед дзвінками, а й перед глухими: *з тюрми* (1, II, 10), *з твоїх* (1, XIV, 8), *з сівню* (1, XIX, 9), *з пістоleta* (2, I, 23), *з котрих* (2, VIII, 9), *з перемоги* (2, XIV, 27), *з карт* (2, XV, 21), *з того* (3, VII, 18), *з страшних* (3, VIII, 4), *з тернових* (3, VIII, 43), *з фортуни* (3, X, 15), *з путя* (3, XIII, 30), *з царя* (3, XVII, 9), *з пристрастів* (3, XVII, 33). Проте в ряді випадків перед наступними глухими надано перевагу прийменнику *с*: *с під* (1, I, 3; 2, X, 2), *с погордою* (1, XII, 1), *с трепетом* (1, XVI, 6), *с корінєм* (1, XIX, 4), *с часом* (2, I, 57, 58), *с тіла* (2, VII, 16), *с собою* (2, VII, 19; 2, XI, 5), *с слезами* (2, XIII, 11), *с тобою* (2, XV, 11, 13; 3, XI, 9), *с квітками* (3, V, 2), *с копитами* (3, XII, 2), *с чортом* (3, XII, 48), *с кожною* (3, XIV, 7, 9), *с серденька* (3, XIV, 8).

Прийменник *із* перед глухими послідовно виступає у незмінній формі: *із церкви* (1, XIV, 8), *із серця* (3, I, 10; 3, VIII, 16), *із твоїх* (3, X, 34), *із тиску* (3, XVII, 55).

г) заміни букви *г* на *ґ* у словах іншомовного походження: *магічна* – *маґічна* (1, XX, 38), *резігнації* – *резігнації* (2, I, 63), *легенда* – *леґенда* (2, I, 68), *в вагоні* – *в ваґоні* (2, X, загол.), *фотографій* – *фотоґрафій* (3, V, 5), *резігнація* – *резігнація* (3, VII, 23).

ґ) правопису займенників. І. Франко замінює форми *міні* на *мені* (1, II, 27; 1, V, 14; 1, VII, 8; 1, VIII, 22, 30; 1, X, 2; 1, XI, 17, 19; 1, XV, 1; 2, I, 67; 2, III, 4; 2, V, 9; 2, VI, 14; 2, VIII, 32; 2, XII, 1, 13, 31; 2, XIV, 16; 2, XVIII, 6; 3, III, 1, 5, 9; 3, VII, 7; 3, IX, 1, 15, 35, 45; 3, X, 16; 3, XI, 11; 3, XII, 1, 43, 46; 3, XIII, 7, 8, 9, 11; 3, XIX, 4); *єї* на *її* (1, XVI, 5; 1, XX, 56, 74; 2, III, 6, 12, 15, 20; 2, XIII, 9, 12, 15, 20; 3, I, 4; 3, II, 12; 3, V, 14; 3, IX, 5, 19, 37; 3, X, 8, 12, 42; 3, XI, 13, 15), *него* на *нього* (1, VI, 7; 2, XII, 17; 3, VIII, 46), присвійний займенник *єго* на *його* (1, XI, 12; 2, XIII, 25; 3, XVII, 39). Очевидно, через недогляд залишено в другому виданні один раз форму *єго*: *Спинивсь. Лиця єго у п'їтмі не видати* (3, XII, 7).

д) позначення на письмі м'якості приголосних: *легенда* – *леґенда* (II, 1, 68), *Шлеміль* – *Шлеґеміль* (2, XV, 25), *аллеї* – *аллеґі* (3, IV, 1, 22). виправлено *сяють* на *сяють* (*Чом твої очі сяють тим чаром...* 2, IV, 5), але пропущено м'який знак у слові *сяяло* (*Сяяло сонце* 2, I, 13). У першому виданні прислівник *ґеть* один раз написано з м'яким знаком (3, XII, 62), але залишено задля римування і форму *ґет* (3, X, 10): *І бачить ся, що з*

„Зорі” і, сли узнасте се відповідним, навели й мої уваги проти правописі т. зв. Желехівського. В словарі, де пок[ійному] Ж[елехівськ]ому йшло о віддання всіх відтінків провінціальних говорів і разом о ошадність місця, така правопись від біди була на місці, але ані в школах, ані в письменстві вона, по мойй думці, не годиться” [49, 216].

Як згадував згодом В. Щурат, „бажання Франка, щоб правописну справу порушити в „Зорі”, подаючи і його зауваження, редакція не задовільнила” [16, с. 44], бо проф. О. Борковський перейшов на іншу посаду, а в редакцію „Зорі” прийшов П. Скобельський.

Гарячі прихильники фонетичного правопису С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер опублікували в 1893 р. „Руську граматику”, яку австрійська шкільна влада офіційно затвердила як підручник для українських гімназій Галичини й Буковини. Відповідно набув офіційного статусу і застосований тут фонетичний правопис.

1900 р. в НТШ для вироблення українських правописних норм було створено „Язикову комісію”, до складу якої входив і І. Франко. Комісія, враховуючи правила, вироблені Крайовою шкільною радою, уклала „Руську правопись зі словарцем”, яку філологічна секція НТШ ухвалила в 1904 р. В основу цієї правописної системи був покладений офіційний і загальноприйнятий у Галичині й на Буковині правопис С. Желехівського [5, с. 122 – 146].

¹ При посиланні на текст збірки „Зів'яле листя” перша цифра означає жмуток, друга (римська) – вірш, третя – рядок.

мрями отими Йї душа моя летить із тіла гет; І щось немов крилаті серафими Несе єі – і чую я йїх лет. У другому виданні *гет* виправлено на *геть*.

е) написання окремих граматичних форм іменників: *люде – люди* (1, VIII, 13; 2, I, 13; 2, I, 51; 3, IV, 25), *з очей – з очий* (1, II, 20; 1, IV, 13; 1, XVI, 22; 2, XVIII, 12; 3, XIII, 27), *людей – людий* (2, II, 5; 3, XVII, 34), *пристраснів – пристрастий* (3, XVII, 33, 51).

є) написання букви **и** замість **і**: *кіпуча, кіпучий – китуча* (1, VIII, 18), *китучий* (3, XX, 4), а також *хіба – хиба* (3, XX, 17);

Мовні виправлення торкаються й засвідчених у першому виданні варіантних написань окремих лексем. У першому виданні маємо написання *розпука* (2, XVII, 7; 3, VI, 1; 3, XI, 5) і *роспука* (1, III, 20; 3, X, 14). У другому виданні поет у двох випадках виправляє з на с (2, XVII, 7; 3, XI, 5), але в шостому вірші третього жмутка буква з залишилася невиправленою: *Розпука! Те, що я вважав Святим і близьким ідеалу, – Отой бездушний міль узав І там гризе собі помалу.*

Якщо в першому виданні помічаємо паралельне вживання інфінітивних форм на **-ся** і на **-сь**: *вдовольниться* (1, V, 2); *вирваться* (3, VIII, 5); *закрутиться* (3, XVIII, 40); *сміяться* (3, XII, 5); *биться* (3, VII, 19) – *добиватись* (3, III, 10); *сподіватись* (3, VII, 20); *вглублятись* (3, XIV, 5), то в другому виданні ці форми уніфіковано і частку **-сь** виправлено на **-ся**: *Нічого вже добиватись більши → Нічого вже добивать ся більши* (3, II, 10), *Даремно бить ся, працювати, І сподіватись, і бажати → Даремно бить ся, працювати, І сподівать ся, і бажати* (3, VII, 20), *Годі вглублятись у рану затрутую → Годі вглублять ся у рану затрутую* (3, XIV, 5).

У першому виданні І. Франко вживав діалектні дієслівні форми на **-есь** (**-єсь**): *здаєсь* (1, II, 16; 1, IV, 9), *тріпаєсь* (1, IV, 2), *простягнесь* (1, XVI, 24), *рвесь* (1, XIX, 7; 2, XV, 19; 3, XVII, 44), *вглубляєсь* (1, XIX, 8), *спираєсь* (1, XX, 12), *несесь* (1, XX, 16), *чудуєсь* (2, I, 26), *виднієсь* (2, VIII, 12), *бунтуєсь* (3, VIII, 9; 45), *прокиньєсь* (3, IX, 33), *підсідаєсь* (3, X, 14), *хочєсь* (3, XII, 46), *смієсь* (3, XIII, 6). У другому виданні, якщо таке виправлення не руйнувало ритмічної будови строфи, він замінив окремі діалектні форми: *В твоє лице трівожно так гляджу, – Здаєсь, ось-ось би впав перед тобою → В твоє лице трівожно так гляджу, – Здаєть ся, ось би впав перед тобою* (1, II, 16); *За що, красавице, я так тебе люблю, Що серце тріпаєсь в грудях несамовито → За що, красавице, я так тебе люблю, Що серце треплеть ся в грудях несамовито* (1, IV, 2); *Часом здаєсь міні, що та душа живая Квилить, пручаєть ся → Часом причуєть ся, що та душа живая Квилить, пручаєть ся* (1, IV, 9); *На тротоарах це прокожих сила: Циліндри, шуби, модні боа дам І драні лахи – ріжнобарвна хвиля Пливе, гуде, спираєсь тут і там → На тротоарах це прокожих сила: Циліндри, шуби, модні боа дам І драні лахи – ріжнобарвна хвиля Пливе, гуде, зіпреть ся тут і там* (1, XX, 12), *І я в юрбі сумний і одинокий Пливу безвладно, щоб від власних дум Втекти, – та невідступний і глибокий У серці все несєсь зо мною сум → І я в юрбі сумний і одинокий Пливу безвладно, щоб від власних дум Втекти, – та невідступний і глибокий У серці все повзе зо мною сум* (1, XX, 16); *Убогий Сільський народ глядить на сю появу Тай чудуєсь → Убогий Сільський народ глядить на сю появу, Дивуєть ся* (2, I, 26); *Не вид, в котрім душа твоя Виднієсь вся без маски → Не вид, в котрім душа твоя Видніє вся без маски* (2, VIII, 12); *До мене ж безграничная трівога, Бліда роспука підсідаєсь в мить → До мене ж безграничная трівога, Бліда роспука підсідає в мить* (3, X, 14), *Та те, що в вас плаче, Горить і терпить, Що творить, що знає, Що рвєсь і летить → Та те, що в вас плаче, Горить і терпить, Що творить, що знає, Що рветься й летить* (3, XVII, 44).

І. Франко замінює діалектну форму *слезами* на *сльозами* (2,ХІІІ,11), бо в першому виданні послідовно вжито форму *сльози* (1,ХV,10; 1,ХХ,65; 2,VI,4; 3,V,19), а також виправляє *злучайно* на *случайно* (1,V,1), *замерлеє* на *завмерлеє* (1,епілог,4), *зостанків* на *останків* (2,I,54), *замісць* на *замість* (3,VIІІ,14; 3,ХІІ,65; 3,ХХ,11). Один раз замінено *мабуць* на *мабудь* (3,V,11), але в двох випадках залишено *мабуць* (1,II,23; 2,ХІХ,9).

Ужитий у першому виданні дісприслівник теперішнього часу *стоя* автор замінює особовою дієслівною формою: *Я сумерком вкритий на вулиці стоя* *У рай той закрив ся очима* → *Я сумерком вкритий на вулиці стою*, *У рай той закрив ся очима* (3,V,15).

Для вираження віршового ритму поет виправляє прийменник *з* на *із* (*Моя любов не згасла ще, горить, Зуміє райський ключ з дна добути* → *Моя любов не згасла ще, горить, Зуміє райський ключ із дна добути* (1,ХХ,71), ставить на деякі слова наголоси: *Твої очі як те море Супокійне, світляне: Серця мого давнє горе, Мов пилінка, в них тонџ* (1,VIІ,4); *Я не жалуєсь на тебе, доле: Добре ти вела мене, мов мати. Та ж де хліб родџти має поле, Мусить плуг квітки з корінєм рвати* (1,ХІХ,3)¹.

В окремих рядках змінено порядок слів, що спричинило і зміну в їх наголошуванні: *З очей би потік сліз поляв ся рвучий* → *З очей би сліз потік поляв ся рвучий* (1,II,20)², *Ще з далека слідить тебе мій зір* → *Ще з далека тебе мій слідить зір* (1,ХІV,5), *Із твоїх уст нектар солодкий пить* → *Із твоїх уст солодкий нектар пить* (3,Х,34).

Виправлення лексичного характеру допомагають авторові точніше відтворити змістові нюанси фрази, уникнути небажаних повторень тощо. Порівняй: *По довгім, важкім отупіню Знов трискає хвиля пісень, Неначе с під попелу разом Язиками блиска огонь* → *Язиками блимне огонь* (1,I,4); *Я чуюсь сильним, чую ся свободним, Мов той, що вирвав ся з тюрми на світ; Веселим чуюсь, щирим і лагідним, Яким я був за давніх, давніх літ* → *Себе я чую сильним і свободним, Мов той, що вирвав ся з тюрми на світ; Таким веселим, щирим і лагідним, Яким я був за давніх, давніх літ* (1,II,9,11); *Раз ми здибались злучайно* → *Раз зійшли ся ми случайно* (1,V,1)³; *Лямпи горять. Колеса світлянії Довкола них стіснились, меркотить Кровавий блиск* → *Лямпи горять. Колеса світлянії Довкола них тіснять ся, меркотить Кровавий блиск* (1,ХХ,6); *Юрба народа вийшла Над Сян, велись веселі розговори* → *Юрба народа вийшла Над Сян, гули веселі розговори* (1,II,15); *Се не є сирота, що без мами блука* → *Се не та сирота, що без мами блука* (2,ХVІІ,5); *Спершу здавалось, що бокує, тоне Десь в тіни, що на мене й не зирне* → *Спершу я думав, що бокує, тоне Десь в тіни, що на мене й не зирне* (3,ІХ,22); *Радше*

¹ У першому жмутку „Зів'ялого листя”, надрукованому в другому виданні збірки „3 вершин і низин” (1893 р.), поставлено наголос на такі слова: жагџ (I,7), жаг- (XX,66), гробовџх (II,8), д-вніх (II,12), гіпџтеку (III,2), людськџх (III,7), дџшу (III,8), ж-лісна (III,14), хід гордџй (IV,5), пеленџ (IV,8), мигнџ (IV,13), долил- (VII,23), џбиру (X,2), шлПџхом (XI,3), молџдощів (XIV,15), не відтџрпів (XVI,18), підкл-д (XVII,14), по смертџ (XIX,3), нџве сім'я і нові надії (XIX,11), чарівнџго (XX,55), пишнџту (XX,63), тџне (XX,17) і зумовлений потребами ритму наголос тонџ (VI,4). У двох випадках вказано логічне наголошування слова: *За щџ, красавице, я так тебе люблю ...* (IV,1), *Щџ міні без тебе щастє?* (XI,17).

² Тут І. Франко повертається до початкового варіанта, опублікованого в другому виданні „Зів'ялого листя”.

³ В одинадцятому вірші першого жмутка І. Франко залишає дієслово *здибались*: *Йди на право, я на ліво Шлях верстатиму в тумані, І не здиблемось ніколи, Як дві краплі в океані* (1,ХІ,7).

темною ніч **поки** світло зустріть → Радше темною ніч, **аніж** світло зустріть (3, XIII, 36).

У першому виданні І. Франко вживає два рази лексему **смок** – у значенні „дракон” (*Я б добувсь до тебе через мури й стіни, Я побив би **смоки**, розметав руїни* (2, XIV, 18) і в значенні „помпа”¹ (*Прив’язанє до тих кутів, Де я не жив, а животів, [...] До того краю, що, мов **смок**, Из серця сє найкрасиший сок* (3, VIII, 15). У другому виданні полонізм **смок** виправлено на **дракон**: *Я б побив **дракони**, розметав руїни*.

Одним із текстологічних принципів наукового видання спадщини класиків є орієнтація на останнє прижиттєве видання твору, бо саме воно відображає останню творчу волю автора і, як правило, застраховане від будь-яких сторонніх втручань у текст [1, с. 17]

Зібрання творів І. Франка в п’ятдесятьох томах є науково-критичним виданням. У коментарях до другого тому зазначено, що збірку „Зів’яле листя” подано за виданням 1911 р. „з поновленням вилучених царською цензурою двох поезій: „Не боюсь я ні бога, ні біса” та „Душа безсмертна! Жить віковічно їй” [2, 476], які надруковано за виданням 1896 р.

Порівняння вміщеного в академічному виданні тексту „Зів’ялого листя” з останнім прижиттєвим виданням збірки виявляє, однак, низку допущених при передруку неточностей, які спотворюють авторську думку або порушують ритмічну будову вірша. Порівняй:

Друге видання (1911 р.):
По вік каліка! Серце **гадь** пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла (3, II, 23).

Усміх твій неначе сонце
Листє **покріпля** зелене,
А з’їдає штучну краску [...] (1, IX, 10).

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби **і незрослі** рани
Нове сімя, новії надії,
І вдихаєш дух житя румяний (1, XIX, 10)

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця **пересхла**;
Різкі, сухі мої зробились речі, –
Пора худого жнива надійшла (2, XIX, 6).

Я йшов, та знав, що я – могила,
Що нерв житя у мене вмер,
Що тут, **в нутрі** на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і **всє стражданє** [...] (3, IV, 33, 35).

Спинивсь. Лиця **єго** у пільмі не видати.
Зареготавсь тай ну мене в плече плескати

Зібрання творів у 50-и т., т. 2:
Повік каліка! Серце **гать** пожерла,
Сточила думи всі! Вона умерла.

Усміх твій, неначе сонце
Листя **покрівля** зелене,
А з’їдає штучну краску [...]

А ти йдеш з сівнею й тихо сієш
В чорні скиби **й незарослі** рани
Нове сім’я, новії надії,
І вдихаєш дух життя рум’яний.

Замерли в серці мрії молодечі,
Ілюзії криниця **пересохла**;
Різкі, сухі мої зробились речі, –
Пора худого жнива надійшла.

Я йшов, та знав, що я – могила,
Що нерв життя у мене вмер,
Що тут, **внутрі**, на дні тепер
Душа моя похоронила
Всі радощі і **всі страждання** [...]

Спинивсь. Лиця **йому** у пільмі не видати.
Зареготавсь та й ну мене в плече плескати.

¹ В „Українсько-німецькому словнику” Є. Желєхівського і С. Недільського лексема **смок** має такі відповідники: 1) Pumpe; 2) Dgache [17, 889] У першому значенні вона словотвірно пов’язана з дієсловом „смоктати”.

(3,ХІІ,7).

Не боюсь я людських пересудів,
Що **потрафлять** і душу порвати (1,ІІІ,8).

Не боюсь я людських пересудів,
Що **потраплять** і душу порвати.

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не **лякає** мене ні крихітки (1,ІІІ,10).

Навіть гнів твій, дівчино-зірничко,
Не **лякав** мене ні крихітки.

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюще дрожанє нервове
Ті усточка **сціпить** як шаруга [...] (1,ІІІ,16).

Лиш коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюще дрижання нервове
Ті усточка **зціплить**, як шаруга [...]

Один момент – хіба ж се гріх?
І по що так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
То й по що заваджати? (3,ХХ,20).

Один момент – хіба ж се гріх?
І пощо так страждати?
Марний комар, пустий горіх,
Та й пощо заваджати?

Та в серці мойому поет
Бунтуєсь, плаче мов дитя.
Для нього ти краса життя,
Струя чутя, пісень **пора** –
Проклін у горлі завмира [3,VIII,47].

Та в серці мойому поет
Бунтуєсь, плаче мов дитя,
Для нього ти краса життя,
Струя чуття, пісень **пора** –
Проклін у горлі завмира.

Щодо останнього прикладу, то в першому виданні збірки, очевидно, через недогляд, справді було надруковано *пісень пора*. Але в другому виданні поет виправляє *пора* на *нора*, тобто „джерело”. Так подано цей рядок у виданні В. Сімовича [4, с. 678], а також у двадцятитомнику [11,42]. У польському перекладі вірша теж маємо *źródło pieśni* [14, с. 143].

Перевідаючи сьогодні збірку „Зів’яле листя”, упорядники орієнтуються на п’ятдесятитомне видання Академії наук і механічно повторюють допущені там помилки [14, с. 81; 15, с. 143]

Окремі неточності стосуються написання слів окремо, разом і через дефіс. Так, І. Франко уживав іменник *нутро* у значеннях „середина чогось”, „внутрішній світ людини” і завжди писав його з прийменниками окремо. Наприклад: *А що третя недоля – то горда душа, Що нікого не впустиць до свого нутра, Мов запертий огонь, сама в собі згара* 3,ХІІІ,20. Порівняй у „Перехресних стежках”: *Теплота в покої, Євгенієва спокійна бесіда і його тихий, певний погляд утишили потрохи бурю в її нутрі* ХХ,411. *Так, чотири досить, – сказав у її нутрі якийсь голос [...] 20, 435. Вона напружила слух [...] і зрозуміла, що сей голос говорив у нутрі її душі, на дні серця 20, 435. Шварц тим часом ввійшов на танок, застукав до дверей, а не чуючи ніякого голосу з нутра, взяв за клямку 20, 437.* Написанні *внутрі*, яке практикують у сучасних передруках збірки, зневизначно зміст строфи.

Інші змістові акценти вносять у фразу написання окремо компонентів складного прикметника *щиро-дружнього*. Порівн. в оригіналі: *І наче той, що тоне і в знесилі Шукає гильки, корня, стебельця, – Так я між лиць тих в пестрій люду хвилі Шукаю щиро-дружнього лица* 1,ХХ,20 – і в передруку: [...] *шукаю щиро дружнього лица*.

Впадає в вічі одна особливість поданого у п’ятдесятитомнику тексту „Зів’ялого листя”. Упорядники і редактори другого тому здебільшого орієнтувалися не на останне

прижиттєве видання збірки, а на її передрук у двадцятитомнику. В останньому зроблено спробу „реставрувати” подекуди мову збірки за її першим виданням. Це стосується передовсім уживання граматичних дієслівних форм на *-єсь* (*-єсь*). Але зроблено це непослідовно. Частина наявних у другому виданні виправлень залишено при передруку без змін:

1896	1911	20-т., 50-т.
здаєсь міні (1,IV,9)	часом причуєть ся	часом причується
спираєсь тут і там (1,XX,12)	зіпреть ся тут і там	зіпреться тут і там
тай чудуєсь (2,I,26)	дивуєть ся	дивується
розпука підсідаєсь (3,X,14)	розпука підсідає	розпука підсідає
що рвєсь і летить (3,XVII,44)	що рвєть ся й летить	що рвється й летить

Окремі ж діалектні форми, які в другому виданні було замінено літературними або їх синонімічними відповідниками, реконструйовано у двадцятитомнику за першим виданням, і такий текст продубльовано і в п'ятдесятитомнику:

1896	1911	20-т., 50-т.
здаєсь, ось-ось би впав (1,II,16)	здаєть ся, ось би впав	здаєсь, ось-ось би впав
серце тріпаєсь (1,IV,2)	серце треплеть ся	серце тріпаєсь
несєсь зо мною сум (1,XX,16)	повзе зо мною сум	несєсь зо мною сум
виднієсь вся без маски (2,VIII,12)	видніє вся без маски	виднієсь вся без маски

Аналізуючи текстологічні принципи видання творів Івана Франка у п'ятдесятіох томах, М. Бернштейн зауважував, що упорядники, прагнучи „дати життя первинному авторському тексту”, вільному від сторонніх втручань, інколи розв'язують проблему можливості й доцільності його реконструкції відповідно до збережених автографів [1, с. 21]. Показовим у цьому плані є вміщений у другому томі автограф поезії „За що, красавице, я так тебе люблю”, у якому вжито форму *тріпаєсь* („що серце *тріпаєсь* в грудях *несамовито*”). Але порівняння цього автографа із його публікаціями засвідчує, що це первісний варіант поезії, уміщеної в другому виданні збірки „3 вершин і низин” (1893 р.). У першому виданні „Зів'ялого листя” І. Франко вніс у текст вірша окремі мовностилістичні виправлення: *Чи за той хід гордѣй* → *Чи за той гордий хід*; *Ту сповито* → *Тут сповито*; *й душа моя болить* → *і біль в душі цемить*, а також з ужитих двох однакових дієслівних форм одну залишив без змін (*серце тріпаєсь*), а другу замінив: *та душа живая Квилить і тріпаєсь* → *та душа живая квилить, пручається* (1,IV,10). Подібну заміну зроблено і в другому вірші першого жмутка: *Роздільно нам приїдєсь і умирать* → *Роздільно нам приїдєть ся і вмирать* (1,II,24). Це дає підстави стверджувати, що наявні в другому виданні „Зів'ялого листя” виправлення *здаєсь* на *здається*, *тріпаєсь* на *треплється*, *несєсь* на *повзе*, *виднієсь* на *видніє* є авторськими, а упорядники при передруку проігнорували зауваження І. Франка, що в другому виданні він „де можна поробив язикові правки, хоч се не скрізь було можливе”. Так само вважаємо недоцільним поновлювати при передруках лексему *смоки* (*Я побив би смоки, розметав руїни*), якщо в другому виданні маємо *Я б побив дракони, розметав руїни*. До речі, у словопокажчику „Лексика поетичних творів Івана Франка”, хоча він і укладений на основі двадцятитомного видання спадщини письменника, зафіксовано 13 випадків уживання лексеми *дракон* [7, с. 66].

За першим виданням відтворено в п'ятдесятитомнику і порядок слів у рядку *Ще здалека слідить тебе мій зір* (у першій публікації у збірці „3 вершин і низин” було *Ще здалека слідить тебе мій взір*), хоча в другому виданні маємо *Ще здалека тебе мій слідить зір* (1,XIV,5), а також дієслівну зв'язку є у строфі *Те, що в душі леліє я Як скарб,*

як *гордоці природи, В руках у того муравля Є іграшка, котру без шкоди Златати можна, поспувать І в кут закинути по хвили.* У другому виданні *є іграшка* виправлено на *се іграшка*, і так це передруковано у третьому посмертному виданні збірки [13, с.1922], а також у В. Сімовича.

У третьому вірші першого жмутка, який був вилучений цензурою з другого видання, довільно внесено зміну у рядок *І докір десь у горлі пропаде, У знесилі опустять ся руки* (1,III,18). У 50-титомному виданні, як і в двадцятитомнику, він одержав таку редакцію: *І докір десь у горлі пропаде, І в знесиллі опустяться руки.*

У п'ятдесятитомнику, услід за двадцятитомником, не враховано лексичного виправлення в поезії „Отсе тая стежечка...”. У першому виданні третя строфа мала вигляд: *За єї слідами я Мов безумний біг, Цілував с слезами я Пил із єї ніг* (так вперше було надруковано і в журналі „Жите і слово” за 1896 р., кн. 3, с. 192). У другому виданні „Зів'ялого листя” дієслово *цілував* змінено на *обливав*: *Обливав з слъозами я пил із її ніг* (2,ХІІІ,11). Так передрукував цей рядок і В. Сімович. Однак тут зайвим є прийменник *з*, це, очевидно, коректорський недогляд¹. Без нього фраза *Обливав слъозами я пил із її ніг* точніше передає зміст висловлюваної думки. Так, зокрема, і переклала її російською мовою А. Ахматова: *Словно сумасшедший, Я бежал за ней. Обливал слезами я След среди камней.*

Є різні редакції ще одного рядка із дев'ятнадцятого вірша третього жмутка. Ліричний герой наводить Христові слова: *Коли знаєш, що чиниш, – Блаженний еси; А не знаєш, що чиниш, – Проклятий еси. Коли знаєш, що чиниш, – Закон твій – ти сам; А не знаєш, що чиниш, – Закон є твій пан*² – і робить із цього висновок: *Для знающих знання їх – Найвищий закон; Незнаючі в законі Най гнуться карком. Чи я знаю, чи чиню, Се знаю лиш я – І такий, що мене зна Ще ліше, ніж я.* Так було надруковано у прижиттєвих виданнях збірки, так збережено виділену фразу і в ювілейних перевиданнях творів І. Франка. Але в третьому посмертному виданні „Зів'ялого листя” (1922), а також у В. Сімовича рядок *Чи я знаю, чи чиню* виправлено на *Чи я знаю, що чиню*. А. Ахматова останню строфу переклала так: *Раз знаю, что делаю, То знаю лишь я – И тот, кто узнал меня Полнее, чем я* [15, с. 175]. Це дає підставу припускати, що питання про остаточну редакцію згаданого рядка залишається відкритим.

Перед упорядниками п'ятдесятитомного видання „особливо гостро стояло питання про те, якою мірою можливе мовне редагування творів І. Франка в процесі їх підготовки до видання” [Бернштейн 1983: 29]³. Посилаючись на відсутність „єдиної

¹ У другому виданні натрапляємо й на інші коректорські недогляди, які засвідчують відсутність якихось сторонніх втручань у текст: *Та тітер повіяв* (1,І,11) замість *Та вітер повіяв*; *Як дві краплі в океані* (1,ХІ,8) замість *Як дві краплі в океані*; *З тім – цить!* (2,ІІ,17) замість *В тім – цить!*; *Вжеж моє серця сохне* замість *Вжеж моє серце сохне*; *Іронічно митотять* (2,Х,14) замість *Іронічно миготять*; *В житю мені вес вік тужити* (1,ХІІ,33) замість *В житю мені весь вік тужити*; *Не голодий жебрак* (1,ХVІІ,6) замість *Не голодний жебрак*; *Килим важче налагає* (1,ХХ,14) замість *Килим важче налягає*; *І не воруш ні в ніч не в день* (3,ХV,11) замість *І не воруш ні в ніч ні в день*; *Даремно, пісне!* (3,ХVІ,1) замість *Даремно, пісне!*; *Одян кивок* (3,ХХ,3) замість *Один кивок* та ін. У шістнадцятому вірші третього жмутка випав третій рядок – *Не вирне сонце вже з-за хмар.*

² У примітці до вірша І. Франко зауважував: „Слів тих даремно шукати в євангелії, та вони заховалися в однім старім грецькім рукописі. „Коли знаєш, що чиниш – блаженний еси, а коли не знаєш, що чиниш, проклятий еси яко переступник закона”. Високі і несумнівно автентичні Христові слова!”. Останнє речення в усіх радянських виданнях опускали. З цією ж купюрою продовжують перевидавати „Зів'яле листя” і сьогодні [14, 15].

³ Як відомо, вперше ця проблема викликала серйозні дискусії на засіданнях редколегії ювілейного видання творів І. Франка у двадцяти п'яти томах (1940 – 1941 рр.), до складу якої входили

авторської мовної редакції тексту” [1, 13], редакційна колегія пішла шляхом уніфікації мовного різнобою, що віддзеркалює різні періоди життя письменника, і запропонувала „єдину мовну редакцію творів І. Франка”, максимально наблизивши її до сучасних мовно-правописних норм [див.: 1, 14–15].

Передруковуючи збірку „Зів’яле листя”, редактори другого тому внесли, зокрема, виправлення в написання:

іменників чоловічого роду другої відміни – у формі родового відмінка однини (*бурі світа, пів світа, юрба народу, від народа, духа чар, ні духа – бурі світу, півсвіту, юрба народу, від народу, духу чар, ні духу*); у формі місцевого відмінка однини (*в плаці – в плаці*);

іменників середнього роду другої відміни – у формі називного і знахідного відмінків однини (*щастє, каміне, житє, зітханє, коханє, оповіданє, риданє, стражданє,*

акад. М. Возняк, акад. А. Кримський, проф. В. Сімович. М. Возняк відстоював думку, що треба розрізняти два типи видань творів письменника – „суворо академічний” і популяризаційний (масовий). У першому випадку оригінальні художні твори, а також ті, що їх Франко переклав, слід видавати як „історично-літературні документи” без найменших втручань у мову твору, і це „суворо академічне видання” повинно стати базою для наукового дослідження мови Франка. Масові видання треба „подати мовою, якою, напевне, писав би Франко, коли б дожив до нашого часу, але зберегти при цьому індивідуальний мовний колорит письменника” [3, с.50-51]. Наукові праці Франка, на переконання М. Возняка, „слід друкувати лише за сучасним правописом”.

Ювілейне видання, проте, планувалося як науково-популярне, тому редакційна колегія проголосувала за компромісну пропозицію В. Сімовича, яку підтримав і А. Кримський. В. Сімович виходив із того, що І. Франко постійно виправляв мову своїх творів відповідно до поступу загальнолітературної мови, тому він запропонував наблизити мову автора в художніх текстах до сучасної літературної мови, але залишити разом із тим ряд особливостей, щоб вона „не втратила основного характеру галицько-руського наріччя”. Мовлення персонажів, якщо воно забарвлене говірковими формами, треба передавати, на думку В. Сімовича, майже з фотографічною точністю, причому видавати твори І. Франка для широких кіл читачів слід за правилами сучасного правопису. Цю вимогу, сформульовану спочатку стосовно прозових текстів, згодом було поширено й на поетичні твори.

До війни вийшло всього два томи із запланованого двадцятип’яти томника – другий і дванадцятий. Після війни Академія наук відновила ювілейне видання творів І. Франка, скоротивши кількість томів до двадцяти і переглянувши склад редакційної колегії. За офіційною версією, акад. М. Возняк „по суті, відмовився від участі в цій роботі” [6, с.53]. Як згадує М. Нечиталюк, конфлікт між М. Возняком і директором київського Інституту літератури О. Білецьким виник на ґрунті мовно-правописного редагування творів І. Франка і поглибився після того, як у „Віснику Академії наук УРСР” було опубліковано (в порядку обговорення) статтю М. Возняка „Про принципи видавання творів Івана Франка” [9, с. 94]. Проаналізувавши мовно-правописні зміни в другому томі з 1950 р., академік рішуче виступив проти зреалізованої там „мовної двоплановості”, яка, на його думку, спричинювала хаос у справі мовного оформлення творів І. Франка. „Цікаво, – писав він, – хто здатний з’ясувати принципи мовно-правописного оформлення двадцяти томника творів Франка” [3, с.60]. Він ще раз наголошував на тому, що „треба вирішити справу видання хоч би всієї оригінальної художньої творчості Франка, якщо не перекладної з додержанням без найменших змін мовних особливостей перекладача. Далі треба вирішити справу мовно-правописного оформлення творів Франка для широких кіл читачів та усталити художні тексти Франка з тим, щоб вони могли передруковуватись надалі без змін, які приводять до перекручення спадщини великого поета-революціонера” [3, с. 60]. У цьому конфлікті, – на думку М. Нечиталюка, – „зіткнулися дві школи в українському літературознавстві: науково-академічна школа західноєвропейського зразка (М. Возняк) і науково-популярна практика текстологічних видань спадщини українських класиків (О. Білецький)” [9, с. 535].

На статтю М. Возняка не забарився з відповіддю О. І. Кисельов, який звинуватив ученого в українському буржуазному націоналізмі і взяв під захист науково-популярний тип видання як середній між суворо академічним і масовим [6]. Академія наук переглянула інструкцію про мовно-правописне оформлення творів І. Франка і відповідно до нового видання українського правопису 1946 р. внесла деякі зміни „в бік наближення мови Франка до загальноукраїнської літературної мови, залишаючи, однак, без змін мову героїв його творів” [6, с. 53–54].

бажанє, чутє, забутє, прив'язанє, листє, довірє, безправе – щастя, каміння, життя, зітханнє, коханнє, оповіданнє, риданнє, стражданнє, бажаннє, чуття, забуття, прив'язаннє, листя, довір'я, безправ'я); у формі орудного відмінка однини (*повітрєм, корінєм, житєм, зусилєм, гилєм, павутинєм – повітрям, корінням, життям, зусиллям, гіллям, павутинням*); у формі місцевого відмінка однини (*на сумліню, в житю, у горю, в щастю, по плечи – на сумлінні, в житті, у горі, в щасті, по плечі*); у формі називного, родового і знахідного відмінків множини (*очи – очі, очий – очей, в очи – в очі*);

іменників жіночого роду третьої відміни – у формі родового відмінка однини (*гордості, свідомості, свіжості, вічності, дійсності, любові, крові, ночі – гордості, свідомості, свіжості, вічності, дійсності, любові, крові, ночі*); у формі місцевого відмінка однини (*в пам'яті, по смерті, в (на) груді, у сіті, в тіні, в ночі – в пам'яті, по смерті, в (на) груді, у сіті, в тіні, в ночі*); у формі називного відмінка множини (*мисли – мислі*);

множинних іменників у формі родового (*людиї – людей*) і знахідного відмінка (*у нетри – у нетрі*);

прикметників у формі вищого і найвищого ступеня порівняння (*нинішній, яснійш, зеленійша, темнійші, живійше, можливійший, тривкійший, найвисше, найкрасші, найдорожше, ближший, красші – нинішній, яснійш, зеленіша, темніші, живіше, можливіший, тривкіший, найвище, найкращі, найдорожче, ближчий, кращі*);

прикметників твердої і м'якої групи (*народнім – народним, самотний – самотній, величній – величний, порожню – порожню*);

займенників (*отсим – отим, сего – сього, всему – всьому, иншим – іншим*);

числівників (*двацять – двадцять*);

дієслівних форм (*являє ся – являється, хожу, сижу – ходжу, сиджу; біжуть, бачуть – біжать, бачать; похожє – походжє, заваджати – заважати*);

прислівників (*на право – направо, з близька – зблизька, з-глибока – зглибока, на дармо – надармо, від малечку – відмалечку, по людськи – по-людськи, на віки – навіки, мабудь – мабуть та ін.*);

часток (*за щож – за що ж, кудиж – куди ж, я-ж – я ж, в ту-ж – в ту ж, чутя-ж – чуття ж; не сила – несила, нераз – не раз, рветь ся – рветься, леть ся – леться та ін.*);

сполучників (*те а те – те і те; та разом страх бере – то разом страх бере*);

слів іншомовного походження (*лямпи – лампы, фіякри – фіакри, мільярди – мільярди, тротоарах – тротуарах, карита – карета, цїліндри – циліндри, біцикл – біцикл, фіктивна – фіктивна, система – система, мітологічний – міфологічний, мельодійне – мелодійне, маїтів – маїтів, легенда – легенда, ілюзія – ілюзія, Шлеміль – Шлеміль, Лойолі – Лойоли, алєї – алеї, в вагоні – в вагоні, фотографій – фотографій, резігнація – резігнація*);

слів з кореневими голосними **а – о** (*салдати – солдати, потапає – потапає, згара – згора*), **о – а** (*горячі – гарячі, горяче – гаряче, богата – багата, зломати – зламати*), **о – у** (*наповати – напувати*), **о – н** (*крававий – кривавий, дрозжу – дрижу, дрозжанє – дрижаннє*), **і – н** (*трівожні – тривожні, триває – триває, тривога – тривога, невмірущий – невмирущий, блакіту – блакіту*), **н – е** (*велитенська – велитенська*), **н – і** (*цвісти – цвісти, цвітуть – цвітуть, трискає – трискає, піднімається – піднімається, гильки – гілки, змія – змія*), **е – о** (*леду – льоду, ледовім – льодовім*), **у – н** (*найглибший – найглибший, вгублять ся – вглиблять ся*), а також із суфіксальними голосними **е – і** (*спокійнісенько – спокійнісенько*);

слів, у яких засвідчені різні зміни приголосних (*вохкий – вогкий, кіхтями – кігтями, лекиша – легиша, м'яке – м'яке, різнобарвна – різнобарвна, роспука – розпука, сціпивши – зіпивши, дусить – душить, у мглі – у млі, мгли – мли, заїзна – заїзна, замісь – замість*);

м'якого знака (*бренчать – бреньчать, кінські – кінські, дьявол – дявол*), апострофа (*п'яний – п'яний, пам'ятник – пам'ятник та ін.*), подвоєних приголосних (*чуття, бажаня, життя, буття, божевіля, риданя, зітханя, стражданя, царюваня, у сконаню, в знесилі, з пуття та ін. – чуття, бажання, життя, буття, божевілля, ридання, зітхання, страждання, царювання, у сконанню, в знесиллі, з пуття; оттоді – отоді, оттак – отак*);

букви *і* замість *ї* після передньоязикових м'яких приголосних (*годі – годі, в серці – в серці, на дні – на дні та ін.*);

Виправлено також діалектні форми *тільки* на *тільки*, *доси* на *досі*, *стілько* на *стільки*.

Говіркові форми вирішено залишити без змін тоді, коли їх заміна „порушує римування, метричну чи ритміко-евфонічну структуру вірша” [1, 15]. Наприклад: *Не боюся я ні Бога, ні біса, Маю серця гіпотечу чисту; Не боюся я й вовка із ліса, Хоч не маю стрілецького хисту* (1,III,3). *Я не надіюсь нічого, Але як бажання сперти? Не бажать життя живому, Тільки смерти?* (1,IX,16). *З трепетом, без мови Я в тії очі знов гляджу сумні, – Що жар колись ятрили в моїй крові* (1,XV,8). *Не словом – рухом, поглядом холодним Мене зіпхнула в темний рів без дна, Лечу!.. Валюсь! Та там внизу, в безодни, Хто се пропацій, стоптаний? Вона* (1,XX,59). *Зелений явір, зелений явір, Ще зеленіша ива; Ой між усіми дівчатоньками Лиш одна мені мила* (2,III,2). [...] *Є іграшка, котру без шкоди Зламати можна, поспувань І в кут закинути по хвили. А я гляджу на се – й ридать Ні помогти не маю сили* (3,VI,10). [...] *До праці, що з'їдає дни, А замість рож дає терни* (3,VIII,13).

Проте цей принцип витримано непослідовно. Зокрема, залишено задля римування форму *любови* у строфі *Не раз у сні являється мені, О любя, образ твої, такий чудовий, Яким яснів в молодощів весні, В найкращі хвили свіжої любови* (1,XV,4), але в іншому випадку її виправлено на *любові* і цим самим порушено римування *любови* – *мови*: *Я понесу тебе в душі на дні Облиту чаром свіжості й любові, Твою красу я переллю в пісні, Огонь очей в дзвінкі хвили мови* (2,XVIII,10). У першому вірші другого жмутка вжиту Франком літературну форму *хвили*, навпаки, чомусь виправлено на діалектну: *Ось чвірка, не спиняючись ні хвили, На лід влетіла* (2,I,31). Прикметник *остатній* раз виправлено на *останній* – *Ох, коб останній впав удар* (3,VI,6), а раз залишено так, як було у Франка: *І вилить голосно, мов дзвін, **Останній** спів, страшний проклін* (3,VIII,30), хоча така форма й не зумовлена римуванням чи ритмічною організацією вірша. Аналогічно в трьох випадках залишено без змін займенник *отсей*: *круговорот отсей* (1,VIII,35), *отсей маленький інструмент* (3,XX,1), *в отсей маленький інструмент* (3,XX,9), але раз виправлено *отсим* на *отим* (*Лиш бурі світу, розчаровань муки Заволокли тебе отим туманом* (1,VIII,35), що неточно передає змістову наповненість фрази.

З приводу мовного редагування творів І. Франка вже було висловлено багато слухних зауважень [12; 8; 2]. Йдеться передовсім про те, що мовна палітра Франкових творів становить певний фрагмент в історії розвитку української літературної мови і відображає складний процес становлення її орфографічних, фонетичних, лексичних і граматичних норм. Письменник постійно удосконалював мову своїх творів, і наявна в

них орфографічно-словозмінна варіантність засвідчує власне цю неусталеність мовних норм, причому виявляється вона не тільки в межах певного часового проміжку, а й у межах одного твору чи поетичної збірки. Наприклад, у тексті другого видання „Зів'ялого листя” маємо такі паралельні написання й уживання слів та окремих граматичних форм, як *божсевіля* (2, I, 62) і *божсевілля* (3, X, 39); *гиле* (3, X, 20) і *гилля* (3, X, 37); *замерли* (2, XIX, 5) і *завмерлеє* (1, E, 4), *завмерло* (3, XX, 21); *гляджу* (1, II, 15; 1, IX, 5; 1, XV, 7; 1, XV, 13; 3, II, 8; 3, VI, 11; 3, VI, 13), але *хожу* (2, XV, 26; 3, VII, 4), *сичу* (3, X, 5); *на дармо* (1, XVII, 7) і *надармо* (1, XVIII, 10); *з близька* (1, XVI, 9), але *з-глибока* (1, XVI, 11); *оттак* (1, VI, 14; 2, VIII, 37; 2, XIX, 1) і *отак* (3, XIII, 6); *близ* (2, XVI, 14) і *близь* (1, XVI, 14); *безсиле* (3, XIII, 28), але *безсильний* (1, V, 19; 3, X, 25; 3, XX, 5); *яснійши* (1, XX, 76), але *спокійнійши* (1, XX, 76); *в безодні* (1, XX, 59) і *в безодні* (3, X, 17; 3, XVII, 47); *по хвили* (3, VI, 10) і *в тій хвилі* (1, V, 21).

Запропонований в академічному виданні принцип мовно-правописного редагування творів І. Франка, безперечно, знівелював їхні мовні особливості і позбавив дослідників можливості спостерігати за еволюцією письменника в наближенні до наддніпрянських літературних форм. Такі тексти І. Франка втрачають характер „історично-літературних” документів і не можуть слугувати джерелом для вивчення процесу становлення норм української літературної мови.

На сучасному етапі текстологічних студій все настійніше утверджується думка, що при перевиданні творів класичної літератури потрібно розрізняти правописні і суто мовні явища [11]. Власне орфографічні моменти стосуються, зокрема, переведення графіки оригіналу на сучасну, дотримання сучасних правил для відтворення певних звукосполучень у середині слова, уживання великої літери, апострофа, м'якого знака, правопису префіксів і суфіксів, передачі слів іншомовного походження, написання слів разом, через дефіс і окремо тощо. Відомо, що в другій половині XIX ст. існували різні правописні системи, але жодна з них не була обов'язковою, було чимало відхилень від них, тому текстологи повинні уніфікувати різні правописні системи минулого на базі сучасного правопису [11, с.40]. Проте „узгодження правописних моментів із сучасними вимогами не має нічого спільного із втручанням у лексичну, словотвірну, фонетичну й граматичну підсистеми мови: у цих галузях текстолог не має права змінювати авторський текст”, бо все це „важливий матеріал для з'ясування недавньої історії становлення норм української літературної мови, для вивчення вікових кілець на її умовному часовому зрізі” [11, с. 41].

Отже, якщо говорити про строго наукове академічне видання творів І. Франка, призначене для фахівців, то осучасненого написання, відповідно до чинного правопису, потребують, наприклад, такі слова, як *студінь, пісні, нічого, біцикль, найвисшеє, вжежж, закрав ся, являла ся, сїїтивши, тай, щожж, резігнація, роспука, з під, як би, я-б, по-смерти, з-глибока, таж, румяний, паний, невміруций, сьяло, якежж, потапає, іллюзія, чомужж, кінськї, я-ж, з далека, Жид, Єзуїт, Сатана, кіхтями, вохкий, дусить, мгла, заїздна та ін.* Але серед таких орфографічних моментів не повинно бути фонетичних, морфологічних чи словотвірних варіантів, які є не зовнішніми, а суто мовними, структурно зумовленими явищами. Тому потребують обов'язкового збереження форми на зразок *бурі світа, духа чар, в плащи, по плечи, на сумліню, очи, щастє, гордости, любови, в пам'яти, народнім, сего, отсим, доси, тільки* та багато інших, які, власне, і формують мовний профіль митця.

Текстологічний аналіз збірки І. Франка „Зів'яле листя” в її прижиттєвих виданнях і пізніших перевиданнях засвідчує потребу уважного звірювання текстів при передруку їх з оригіналу, а також вироблення науково обґрунтованих принципів їх

мовно-правописного редагування, яке відповідало б сучасним засадам української текстології.

1. *Бернштейн М. Д.* Основні текстологічні принципи зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах // Питання текстології: Іван Франко. К., 1983.
2. *Білоус М.* До питання мовно-правописного редагування Франкових творів // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Львів, 1998. С. 633 - 636.
3. *Возняк М.* Про принципи видавання творів Івана Франка // Вісник Академії наук УРСР. 1951. № 7. С. 49 -50.
4. *Іван Франко.* З вершин і низин: Збірник поетичних творів 1873–1893. В додатку „Зів'яле листе” й „Великі роковини”. Київ–Ляйпціг: Українська накладня [б. р.].
5. Історія українського правопису XVI-XX століття: Хрестоматія. К., 2004.
6. *Кисельов О.* До питання про принципи видання творів Івана Франка // Вісник Академії наук УРСР. 1951. № 12. С. 55.
7. Лексика поетичних творів Івана Франка / Упор. І. І. Ковалик, І. Й. Ощипко, Л. М. Полюга. Львів, 1990.
8. *Невідомська Л.* Лінгвістичні проблеми редагування мови поетичних творів Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Львів, 1998. С. 714 - 720.
9. *Нечиталюк М.* Замітки до „Історії української літератури” та літературознавчої концепції М. С. Возняка // Возняк М. С. Історія української літератури: У двох книгах. Кн. 2. Львів, 1994. С. 531 -545.
10. *Нечиталюк М.* „Честь праці!”: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів, 2000.
11. *Русанівський В. М.* Текстологія і правопис // Радянське літературознавство. 1985. № 1. С. 38 - 44.
12. *Тимошенко П. Д.* До питання про мовні і правописні принципи видання творів письменників-класиків // Про культуру мови. К., 1964. С. 97- 109.
13. *Франко Іван.* Зів'яле листя. Львів, 1922.
14. *Франко Іван.* Зів'яле листя: Лірична драма / Передм. Д. Павличка. К.: Дніпро, 1985.
15. *Франко Іван.* Зів'яле листя: Лірична драма / Пер. польськ. мовою К. Ф. Ангельської; Пер. рос. мовою А. А. Ахматової; Упоряд. і вступ. стаття М. М. Ільницького. Львів: Каменярь, 2004.
16. *Щурат В.* Іван Франко в боротьбі за український правопис // Література і мистецтво. 1941. № 5.
17. Jevhen Želechovskyj und Sofron Nedil'skyj. Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch. – Т. 3. – Lemberg, 1882-86. – Nachdruck von O. Horbatsch, München, 1982.

**THE TEXTUAL ANALYSIS OF THE COLLECTION BY IVAN FRANKO “ZIVYALE
LYSTYA”**

Zenovij Terlak

*Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ukrainian Language
1/234, Universytetska Str.,
79602 Lviv, Ukraine
phone: (00380322) 296 47 17*

The contrastive textual analysis has been made of the collection by Ivan Franko „Zivyale Lystya” published during the life of the writer together with its second edition in the Selected Stories in its 50 Volumes. The idea is raised to work out a scientific concept towards grounded principles of linguistic and spelling editing of the works by I.Franko meeting the requirements of modern textology.

Key words: “Zivyale Lystya”, textual analysis, linguistic and spelling editing

Стаття надійшла до редколегії 14.09.2005

Прийнята до друку 3.10.2005